

ANDRÁS ISTVÁN

**A rossz Canterbury Anzelm felfogásában
a *De casu diaboli* dialógusa alapján**

Riassunto: *in questo breve articolo vogliamo conoscere il pensiero di Anselmo d'Aosta, che con il suo dialogo De casu diaboli ha contribuito, in un modo particolare, nella formazione del concetto del male in pensiero europeo. Con il concetto quasi-qualcosa, che troviamo in questa opera, egli cerca di mostrare che il male può essere qualcosa, nonostante e niente, ma sempre secondo la forma del linguaggio. Con il suo itinerario Anselmo ha rielaborato il pensiero di Agostino, ma ha aperto la porta per una nuova interpretazione che dopo secoli, cioè oggi, diventa interessante con la sua libertà e con la sua prospettiva. Anselmo rimanendo sempre sul piano del linguaggio, negli occhi dei lettori d'oggi apre un orizzonte che si sboccia verso una prospettiva ontologica. In questo senso il male che e quasi-qualcosa apre una possibilità infinita.*

Parole chiave: *Anselmo d'Aosta, Agostino d'Ippona, il male, il niente, il male come qualcosa, non-qualcosa e quasi-qualcosa, mancanza del bene, ontologia, forma del linguaggio.*

A rossz nemcsak egy kihívás a filozófia és teológia számára, ahogy azt Paul Ricœur írja,¹ hanem a legszemélyesebb és legfelfoghatatlanabb ellenség, amellyel az ember nap mint nap szembetalálja magát és amellyel meg kell küzdenie. Ez az embert nemcsak gátolja, gúzsba köti és a depresszió szélére sodorja, hanem szárnyat is adhat a földi lét szürke és fájdalomtól átjárt hétköznapjainak a tudatos megéléséhez.²

¹ Vö. P. RICŒUR, *Il male. Una sfida alla filosofia e alla teologia*, Brescia 1993, 7.

² Vö. M. HEIDEGGER, *Holzwege* Frankfurt am Mein 2003, ford. M. HEIDEGGER, *Rejtektutak*, Budapest 2006.

A gondolkodó ember már a kezdetek kezdetén, amikor rácsodálkozott a világra és annak szépségére, észrevette, hogy ez a szépség nem teljes, a világnak árnyoldalai is vannak és rögtön felteszi a kérdést, hogy *honnan van a rossz a világban, miért vagy inkább mitől ilyen a világ?* Ez a kérdésfeltevés napjainkig folytatódik, mert még mindig nem találtunk igazi, kielégítő választ a rossz kérdésére. Kétségtelen, hogy a különböző korszakok mindig újat hoznak ebben a témában, de az is világos, hogy még mindig marad felderítetlen aspektus a rosszból.³

A rossz eredetének, fogalmának evolúciója szempontjából igen fontos mozzanatot jelent a kereszténység, mely Jézus Krisztusra építve új arcát tárja fel a rossznak és ezzel teljesen kimozdítja erkölcsi irányba, mely Nietzsche szerint évszázadokig béklyóban tartotta az embert. Ennek ellenére tagadhatatlan az a tény, hogy igen sok újítást és új elképzelést hozott a Jézus által adott kinyilatkoztatás. Igaz ugyan, hogy a Krisztus által hozott tanítás a rosszról főleg az utókor értelmezésében válik érdekessé, amikor a krisztusi tanok találkoznak a görög filozófiával (neoplatonizmus, platonizmus vagy akár Arisztotelész tanai) és annak terminológiájával. Ezzel egybefonódva alakul ki egy keresztény irány, mely sokáig meghatározza a rossz fogalmát.

A kereszténység és a filozófia keveredésének eredményeként a keresztény ókor végére a rossz nem volt más, mint a jónak a hiá-

³ A rossz kérdésének nyomait megtalálhatjuk a primitív kultúrák mítoszsaiban, melyeket igen szépen tár fel és mutat be Mircea Eliade, de említhetnénk akár Bruno Snell munkásságát is, aki a mítoszokat elemezve arra a kérdésre próbál választ adni, hogy miként látta, képzelte el a primitív ember a rossz keletkezését vagy a rossz létezését. Vö. M. ELIADE, *Istoria credințelor și ideilor religioase I*, ford. Baltag C., Bucureșt 1981; M. ELIADE, *Az eredet bűvöletében*, ford. Vargyas Z., Cartaphilus 2002, 209–277; ELIADE, M., *God, Goddesses, and Mythos of creation: a thematic source book of the history of religion*, New York 1974; B. Snell, *La cultura greca e le origini del pensiero europeo*, Torino 1963.

nya.⁴ Ezt a nézetet egészíti ki Canterbury Anzelm (†1109) a skolasztika kezdetén azzal, hogy a rossz a jónak a hiánya ott, ahol annak meg kellene lennie.⁵ Ezzel Anzelm megpróbál egy új elvet kidolgozni a rosszról, melynek eredményeképpen a rossz nem valami, hanem *kvázi-valami* lesz, ahogy azt a *De casu diaboli* című írásában megfogalmazza: „Quod malum et nihil non possint probari per nomen suum esse aliquid, sed quasi aliquid” („A rossz és a semmi nevük alapján nem bizonyulhatnak valaminek, hanem kvázi-valaminek”).⁶

A korai középkorban, amikor a szapienciális módszer elkezd átalakulni iskolai (skolasztikus) módszerré, a rossz témája fokozott módon kerül a felszínre. Ennek a kornak szülöttje és egyik kiemelkedő alakja Canterbury Anzelm (†1109), akinek a munkássága átmenetet jelent a fent említett szapienciális módszerből a skolasztikus módszerre, amint Leclercq francia kutató alapján megállapíthatjuk.⁷

Anzelm több művében is foglalkozik a rossz kérdésével: pl. *Monologion*, *De veritate*, *De casu diaboli*, *Cur Deus homo*, *De conceptu virginali et de peccato originali* vagy a 97 Levélben,⁸ melyek közül kiemelt jelentőséggel bír az 1080-as években ke-

⁴ Vö. SANT'AGOSTINO, *La doctrina cristiana*, in. *Opere di Sant'Agostino VIII*, ed. R. Piccolomini, Roma 1995, 3-4.; SANT'AGOSTINO, *De Trinitate*, in. *Opere di Sant'Agostino IV*, ed. R. Piccolomini, Roma 1995.

⁵ Vö. CANTERBURYI SZENT ANZELM, *A sátán bukásáról*, in. CANTERBURYI SZENT ANZELM, *Filozófiai és teológiai művek I*, szerk. Dér K. Osiris, Budapest 2001, 395-460.

⁶ Vö. CANTERBURYI SZENT ANZELM, *A sátán bukásáról*, 421.

⁷ Vö. J. LECLERCQ, *Cultura umanistica e desiderio di Dio*, Firenze 1965.

⁸ Fontos megjegyezni, hogy a 97 Levél gyakorlatilag *Az ördög bukásáról* című műnek az előkészítője vagy piszkozata. Anzelmnek ebben a levelében már megtalálható mindaz, amit a rosszról a későbbi művében ír. Vö. ANSELMO D'AOSTA, *Lettere*, a cura I. Biffi, Milano 1988, 43-88.

letkezett *De casu diaboli* (A sátán bukásáról).⁹ Ez a mű dialógus formában íródott és a *De veritate*, valamint a *De libero arbitrio* dialógusokkal együtt szoros egységet alkot. Szerzőnk összmun-kásságát nézve nem ez a mű a legkiemelkedőbb és a legfonto-sabb, de a rossz megközelítésében kiemelt helyet foglal el.

A *De casu diaboli* (DCD¹⁰) rövid dialógus huszonnyolc feje-zetből épül fel, melyekben a mester különféle válaszokat keres a rossz eredetére és annak tulajdonságaira vonatkozólag. A többi művéhez képest, melyekben szintén érinti a rossz témáját, egy-részt azért bír elsőbbséggel ez a dialógus, mert itt a rossz kérdé-se a fő téma és csak azzal foglalkozik. Ilyen kérdésekre próbál választ találni: honnan van a rossz? Miben áll a rossz? Mikor és miként lépett a világba? Meddig létezik? stb. Másrészt olyan fo-galmakkal kapcsolja össze a rosszat, melyek érdekessé, kihívóvá és elgondolkodtatóvá teszik.

A mű keletkezésekor Anzelmnek már kiforrott stílusa és saját-os álláspontja van a rosszról. Igaz ugyan, hogy egy erős Ágoston (†430) hatás érződik, de túlszárnyalja az ágostoni felfogást azzal, hogy a rossz nemcsak a jónak a hiánya, hanem olyan hiány, ami-nek meg kellene lennie normális esetben. Ebben áll az sátán bu-kása, melyet az első kilenc fejezet foglal össze, ahonnan megtud-hatjuk, hogy az *igazság* (*veritate*) és az *igazságosság* (*rectitudo*) olyan tulajdonsága az értelemmel bíró lénynek, amelyhez állan-

⁹ Az Anzelm-kutatók megegyeznek abban, hogy ez a mű az 1080-as évek körül keletkezett, és hogy a teljes megértéséhez szükséges a két másik mű, *Az igazságról* és *Akarat szabadságáról* ismerete. Erre hivatkozást már An-zelm második életrajzírójánál, Salisbury Jánosnál találunk. Vö. GIOVANNI DI SALISBURY, *Vita di San'Anselmo*, ed. I. Biffi, Jaka Book, Milano 2009, 49–57.

¹⁰ A továbbiakban *A sátán bukásáról* (*De casu diaboli*) című dialógust, mely rövid értekezletünk alapját képezi, csak ezzel a három betűvel jelöljük.

dóan ragaszkodnia kell, de ugyanakkor szabadon el is vetheti.¹¹ Ez történik az sátánnal is, amikor a teremtés által kapott igazságosságot nem őrzi meg, hanem elveti és így megjelenik a rossz.¹² Anzelm ezen elgondolása eredeti, de egy kissé háttérbe szorul a személyes jelleg, melyet ma annyira hangsúlyoz a posztmodern. A szabad akarat megvan ugyan, de azzal, hogy a sátán nem őrzi meg a teremtés által hozzá tartozó lényegét és ezért elbukik, inkább egy kollektív tettet enged sejtetni. Később, amikor Kant, vagy még korábban Descartes feldolgozza Anzelm gondolkodását, pont ezt az aspektust adják hozzá.

Ez a dialógus azért is foglal el kiemelkedő helyett Anzelm munkásságban, mert a tizenegyedik fejezetben a mester egy olyan fogalmat vezet be, amely a továbbiakban félreértéseknek adhat helyet. Ez a fogalom a *quasi aliquid*, vagyis a *kvázi-valami*,¹³ mely szerint a rossz többé nem lesz *semmi*, hanem egy *kvázi léttel* bíró valóság.

Első olvasatra úgy tűnhet, hogy a DCD-ben Anzelm a rossz gyökereit a *szabad akaratban* keresi, de Italo Sciuto olasz kutató rávilágít arra, hogy Anzelm csupán mint középkori ember gondolkodik, vagyis a szabad akarat problematikáját nem ontológiai, hanem lingvisztikailag közelíti meg¹⁴ (a beszéd szempontjából). Ez azért fontos, mert ha ontológiai nevezük a rosszat

¹¹ Vö. CANTERBURYI SZENT ANZELM, *A sátán bukásáról*, 397–419. Végnézve a rossz paradox voltát, szerzőnk rádöbben arra, hogy először az *igazság* és az *igazságosság* fogalmát kell tisztázni, mert ezeken keresztül válik világossá, hogy a rossz egy értelmes, ésszel bíró lény tudatos döntésében gyökerezik, ahogy ezt jól veszi észre Dér Katalin. K. DÉR, *Bevezetés*, in. CANTERBURYI SZENT ANZELM, *Filozófiai és teológiai művek I*, szerk. Dér K. Osiris, Budapest 2001, 318–328.

¹² Vö. K. DÉR, *Bevezetés*, 318–328.

¹³ Vö. CANTERBURYI SZENT ANZELM, *A sátán bukásáról*, 421–425.

¹⁴ Vö. I. SCIUTO, *Il libero arbitrio nel pensiero medievale* in. *La libertà del bene* ed. C. Vigna, Milano 1998, 123.

kvázi-valaminek, akkor azt mondhatnánk, hogy Istennel együtt létező, talán örök valami (legalábbis a középkori ember számára), míg ha csak nyelvi (a beszéd) szinten alkalmazzuk, akkor lényegében az ágostoni elképzelés skáláján mozog, ahol a létező, a szó és az értelemben megjelenő kép szoros egységet alkot. Fontos észrevennünk azt a ténytet, hogy a DCD-ben a rossz fogalma négy szinten mozog. Beszélhetünk egy ontológiai szintről ami főleg utólagos, mai értelemmel válik evidenssé. Emellett megtalálható egy nyelvi szint (a beszéd szintje), mely teljesen rányomja bélyegét a tizenegyedik fejezetre, azt az érzést keltvén az olvasóban, hogy minden ezen a síkon mozog. Harmadszor megtalálható egy etikai szint, mely a rosszat egy Isten elleni cselekedetnek állítja be. Negyedszer pedig megtalálható a fizikai szint, ami a rosszat mint fájdalmat mutatja be, melyet az ember érez és élete folyamán elszenved. A mi értelmezésünk alapján Anzelm nyelvi síkról beszél, de ontológiai magvakat is találhatunk elképzelésében. Éppen ezért az újkorban örömmel értelmezték újra a rosszról szóló tanítását olyan gondolkodók, mint Descartes, Kant, von Balthasar vagy akár Salmann.

Amint már láttuk, Anzelm gondolkodásának gyökereit Ágostonban fedezhetjük fel, akinek a szabad akarat értelmi aktus,¹⁵ mely a jóra irányul. Ezt ragadja meg dolgozza ki és lépi át Anzelm. Az olasz kutató Palmeri szerint Anzelm gondolatvilágában négyféle használata van a szabad akaratnak. Ezeket Palmeri a következőképpen foglalja össze: *efficiente, approvante, concedente, permettente*.¹⁶ Az első, amikor a szabad akarat azt valósítja meg, ami hatalmában áll. A második, amikor a szabad

¹⁵ Vö. SANT'AGOSTINO, *De libero arbitrio*, in. *Opere di Sant'Agostino* III/2, ed. R. Piccolomini, Roma 1995, 210-211.

¹⁶ Vö. P. PALMERI, *Filosofia e rectitudo nella riflessione etico-filosofica di Anselmo d'Aosta*, Palermo 2009, 34-37.

akarat akar valamit, nem teszi meg, de mégis megtörténik, és ő csak ott találja. A harmadik jelentése, amikor a szabad akarat akar valamit, de nem teszi meg valami nagyobb érdekében. Míg a negyedszer, amikor valami olyat tesz meg, ami nem tetszik, de mégis megteszi.¹⁷ Ugyancsak ezt elemzi Benedetta Zorzi olasz koraközépkori gondolkodás szakértő is és hasonló eredményre jut noha a Palmeri négyes felosztását három csoportra szűkíti.¹⁸

A szabad akarat megmagyarázza részben a rossz eredetét, de a rossz mibenlétére nem nyújt kielégítő választ. Erre a kérdésre Anzelm a *DCD* tizenegyedik fejezetében próbál választ keresni, mégpedig úgy, hogy három alternatívát ajánl, és elénk tárja a rosszat mint *valami* (*aliquid*), *nem-valami* (*non-aliquid*) és *kvázi-valami* (*quasi aliquid*).

Már a fejezet címe: *Quod malum et nihil non possint probari per nomen suum esse aliquid, sed quasi aliquid* („A rossz és a semmi nevük alapján nem bizonyulhatnak valaminek, hanem kvázi-valaminek”),¹⁹ gondolkodásra serkenti az olvasót, egyrészt mert a rossz megértését a semmivel hozza kapcsolatba, másrészt pedig ha a rossz nem semmi, hanem bármiféle valami is, akkor az arra enged következtetni, hogy létezéssel bír és így nem lehet a rossz hiánya. Azonnal észre kell viszont venni, hogy szerzőnk nem ontológiai síkon, hanem nyelvi síkon gondolkodik, amint azt fent is láttuk. Nem szabad szem elől tévesztetni azt a tényt, hogy Anzelm, mint középkori ember számára az igazi létező Isten, benne van a lét teljessége és minden más tőle nyeri a létét, márpedig a rossz nem lehet Istenben, tehát nem tőle nyeri a létét, és mivel Istenen kívül nem létezik semmi más, így a rossznak

¹⁷ Vö. P. PALMERI, *Filosofia e rectitudo*, 58–60.

¹⁸ Vö. B. ZORZI, *La caduta del diavolo: un caso di eccesso di desiderio e di disaffezione. Eros e voluntas da Agostino ad Anslemo in. Reportata*, <http://mondodomani.org/reportata/> (2010.06.23.)

¹⁹ CANTERBURYI SZENT ANZELM, *A sátán bukásáról*, 421.

sincs igazi létalapja, csupán a hiányban áll fen. Ezt figyelembe véve válhat érdekessé Anzelm gondolata, miszerint ha a rossz *kvázi-valami*, akkor *kvázi-létalappal* is bír, így Istennel együtt, egyszerre létezhet. Tehát jogosan merül fel a kérdés: a rossz egyenlő Istennel? Örökkévaló, akár az Isten?

A fent említett olasz gondolkodó, Italo Sciuto, aláhúzza, hogy a rosszat egyenlővé tenni a jóval három nehézséget szül: először egy logikai problémát, miszerint ha a rossz a jó hiánya, akkor ezt fordítva is lehetne állítani, vagyis hogy a jó nem más, mint a rossz hiánya. A második probléma a nyelvből (a beszédből) fakad. Ha a rossz is és a semmi is szó, akkor jelent valamit (jelentéssel bír, jelentést hordoz) és ennek léteznie kell a valóságban is. Harmadszor fenomenológiai észrevétel szerint a rossz a lélekben rendetlenséget okoz, akkor hogyan lehet elgondolni, hogy ami okozza, az semmi volna.²⁰ Így a *quasi-aliquid* (*kvázi-valami*) fogalom megoldás lehetne a problémára, de ennek mélyebb megértéséhez szükséges ismerni a másik két fogalmat, melyeket mesterünk a rosszra vonatkoztat.

A rossz mint *valami* (*aliquid*)

Végigolvasva a tizenegyedik fejezetet, világossá válik előtünk, hogy a koraközépkori mesternek magától értetődik, hogy a rossz lehet valami. Mégpedig két szempontból lehet valami. Egyrészt nyelvi síkon (a beszéd alapján²¹), másrészt mint a jó hiánya ott, ahol annak meg kellene lennie (ide jön be a szenvedés, a fizikai rossz mint a vakság, ami a látás hiánya).

²⁰ Vö. I. SCIUTO, La semantica del nulla in Anselmo d'Aosta in. Medioevo, Revista di storia della filosofia medievale 15 (1989), 54.

²¹ A dolgozat egész folyamán a *nyelvi síkon beszédet* értünk (*forma loquendi* a latin szövegben).

a. Anzelm számára a rossz először lehet *valami*, mégpedig nyelvi síkon. Ezt támasztja alá az említett fejezetben, amikor ezt írja:

Hoc igitur modo malum et nihil significant aliquid; et quod significatur est aliquid non secundum rem, sed secundum formam loquendi.

Tehát a semmi és a rossz ebben az értelemben jelentenek valamit, és amit jelentenek, az nem a dolog szerint, hanem beszédünk formája szerint valami.²²

Ebből világosan látszik, hogy itt Anzelm Ágostonra építve teljesen nyelvi síkon mozog (koraközépkori módon), és úgy gondolja el, hogy a szónak jelölnie kell valamit, valamit, ami létezik. Ágoston a *vox*, *res* és *signum* közötti összhangról beszél, melyben a *vox* jelenti az emberi hangot, amikor mondunk valamit; a *res* jelenti a dolgot, ami meg kell legyen, vagyis amit megnevezünk; míg a *signum* az emberi értelemben létrejött képet jelenti. (Vagyis ez azt jelenti, hogy ahhoz hogy valami meg legyen az értelemben, léteznie kell a valóságban is.)²³ Ennek hatása alatt juthat a következő konklúzióra Anzelm már a tizedek fejezetben:

Si vox haec, scilicet malum, nomen est, utique significativum est. Si autem significativum est, significat.

Ha a rossz hangsor névszó, akkor mindenképpen jelölőszó. Ha jelölőszó, akkor jelöl.²⁴

²² S. ANSELMI CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI, *Opera Omnia Vol.I.*, 251, 3-5. Ford. CANTERBURYI SZENT ANZELM, *A sátán bukásáról*, 425.

²³ Vö. SANT'AGOSTINO, *De dialectica*, in. *Opere di Sant'Agostino XXXVI*, ed. R. Piccolomini, Roma 1995, 339-383; SANT'AGOSTINO, *De magistro*, in. *Opere di Sant'Agostino III/2*, ed. R. Piccolomini, Roma 1995; SANT'AGOSTINO, *La doctrina cristiana*, in. *Opere di Sant'Agostino VIII*, ed. R. Piccolomini, Roma 1995, 3-4.; SANT'AGOSTINO, *De Trinitate*, in. *Opere di Sant'Agostino IV*, ed. R. Piccolomini, Roma 1995.

²⁴ S. ANSELMI CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI, *Opera Omnia Vol.I.*, 247, 19-21. Ford. CANTERBURYI SZENT ANZELM, *A sátán bukásáról*, 420.

Láthatjuk, hogy a rossz és a semmi Anzelm számára egyenlő, és mindkettő *valami*, de csak a nyelv szerint, ahogy azt D. P. Henry Anzelm kutató aláhúzza.²⁵ D. P. Henry hangsúlyozza, hogy ennek a megértéséhez szükséges ismerni Anzelm egy másik munkáját, a *De grammatico*-t, melyben Anzelm Ágostonra építve fejtegeti, miként kell léteznie a valóságban annak, aminek neve van, vagy amit az ember megnevez, ami a beszédben létezik. Gyakorlatilag tehát a *De grammatico* alapján érthető meg a DCD is. Ezt bővíti ki egy másik kutató, Campbell, aki bebizonyítja, hogy nemcsak Ágoston fedezhető fel a *De grammatico*-ban, hanem Arisztotelész kategóriái is megtalálhatók.²⁶ Így Anzelm világos megértéséhez e két kiváló tudós ismerete szükséges. (Ez azért is érdekes, mert Arisztotelész újrafelfedezése néhány évtizeddel később éli virágkorát, amikor előkerülnek Boetius fordításai.)

Első lépésként tehát eldönthető, hogy mesterünk számára a rossz *valami*, mégpedig nyelvi szempontból.

b. De a fejtegetés nem áll meg itt, mert Anzelm számára a rossz másodszor nemcsak nyelvi szempontból lehet valami, hanem a rossz valami fizikai szempontból is, melyet az ember érzékel, és aminek hallatára az ember szíve összeressen.

Ennek megmagyarázására Anzelm a vakság példáját hozza, mert ezzel alá tudja támasztani elméletét, miszerint a rossz a fizikai világban sem más, mint hiány, egy olyan hiány, melynek meg kellene lennie, vagy ahogy Anzelm fogalmaz: „malum non est aliud quam non-bonum, aut absentia boni ubi debet aut expedit esse bonum” („a rossz nem más, mint a nem jó, vagyis

²⁵ Vö. D.P. HENRY, Saint Anselm and Nothingness, *Philosophical Quarterly*, 15 (1965), 243-246.

²⁶ Vö. R. CAMPBELL, Anselm's Background Metaphysics *The Scottish Journal of Theology* 33 (1980), 317-333.

a jó hiánya ott, ahol a jónak meg kellene lennie”).²⁷ A vakság példája azért helytálló, mert az emberben a látás hiánya ugyan fájdalmat okoz, de az élettelen dolgokban, mint pl. a kőben nem okoz semmilyen fájdalmat. Így tehát világos, hogy a rossz a jónak a hiánya ott ahol annak meg kellene lennie. Ez a hiány volt a bukott angyalban is, amikor nem tudott kitartani a jóban, nem maradt alázatos és Isten ellen lázadt,²⁸ amint ezt fentebb láttuk.

Italo Sciuto olasz kutató szerint a *valamit* a *DCD*-ben négyféleképpen lehet érteni. Először a *valami* az, amit az értelem felfog és megvan a valóságban is. Másodszor *valami* az, amikor hiányzik a valóság, de megvan a fogalom. Harmadszor amikor a név van meg, és negyedszer amikor a név is hiányzik.²⁹ Ezek közül a rosszra az utolsó három szempont érvényes.

Látjuk, hogy Anzelm számára a rossz *valami*, de miután összehasonlítja a *semmivel* és rájön arra, hogy a rossz is ugyanúgy működik, mint a *semmi*, arra a következtetésre jut, hogy a rossz lényegében nem *valami*, hanem *nem-valami*.

A rossz mint *nem-valami* (*non-liquid*)

A rossz bemutatása mint *nem-valami* újra egy kettőséghez vezet, mely lényegében a fent megkezdett vonalat viszi tovább, ahol a *nem-valami* nyelvi síkon mozog és jelent *valamit*, de ugyanakkor *semmi* is lehet.

a. Először a *nem-valami* nem jelent semmit, mert azt tagadja, ami *valami*. Mivel Anzelm számára csak az létezik ami *valami*,

²⁷ S. ANSELMII CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI, *Opera Omnia Vol. I.*, 251, 7-8. Ford. CANTERBURYI SZENT ANZELM, *A sátán bukásáról*, 425.

²⁸ Vö. CANTERBURYI SZENT ANZELM, *A sátán bukásáról*, 397-420

²⁹ Vö. I. SCIUTO, *La semantica del nulla in Anselmo d'Aosta*, 61-64.

így ennek a tagadása egyértelműen semmi lesz. Ezért írhatja a mester a következőket:

Nihil quoque hoc aperitus, quam dico haec vox, scilicet non-aliquid, omnem rem pentitus et omne quod est aliquid intellectu removendum, nec omnino ullam rem aut penitus quod aliquid sit in intellectu retinendum sua significatione consistuit. Sed quoniam remotio alicuius rei significari nullatenus potest nisi cum significatione eius ipsius cuius significatur remotio – nullus enim intelligit quid significet non-homo nisi intelligendo quid sit homo – necesse est ut haec vox quae est non-aliquid destruendo id quod est aliquid significet aliquid. Quoniam vero auferendo omne quod est aliquid, nullam significat essentiam quam in audientis intellectu retinendam constituat: idcirco non-aliquid vox nullam rem aut quod sit aliquid significat.

Épp ennyire nyilvánvaló továbbá, hogy a nem-valami hangalak a maga jelentése által azt eredményezi, hogy minden dolgot és minden valamit teljességgel el kell távolítani az értelemről, s egyáltalán semmiféle dolgot és semmit, ami valami, nem szabad benn tartani az értelemben. De mivel valaminek az eltávolítása nem jelölhető másként, csak annak a jelölésével, aminek az eltávolítását jelöljük – hiszen senki sem érti meg, mit jelent a nem-ember, csak ha megérti, mi az ember –, ezért szükségszerű, hogy a nem-valami hangalak annak lerombolásával jelent valamit, ami valami. Mert ha elveszünk mindent, ami valami, akkor ez a szó nem jelöl semmiféle létezőt, amely olyasvalamit eredményezne, amit a hallgatónak meg kell tartania értelmében, ennél fogva a nem-valami hangsor semmiféle dolgot nem jelöl, illetve semmi olyat, ami valami.³⁰

b. Másrészt viszont nem tagadhatjuk, és a fentiekből is következik, hogy a *nem-valami* maga is egy szó, és mint ilyen, jelentéssel bír. Eszerint tehát a *nem-valami* nem semmi, hanem valami, amint azt Anzelm írja:

³⁰ S. ANSELMI CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI, *Opera Omnia*, Vol. I. 249, 6-17. Ford. CANTERBURYI SZENT ANZELM, *A sátán bukásáról*, 423.

Ezzel a fogalommal, a *kvázi-valamivel* mintha Anzelm a kecske is jól lakik és a káposzta is megmarad megoldást próbálna megtalálni, mégis egy új, sajátos út megnyitója lesz, mely a későbbi korokban talál igazi visszhangra és válik járhatóvá.

Az olasz kutató, Luigi Gentile, bebizonyítja, hogy Anzelm gondolkodásában a jó és a rossz nem két külön természete az egy lényeknek, hanem a rossz ellentéte a jónak. Mivel a jó létező, akkor ennek az ellentéte nem lehet létező. Így a rossz a jónak a hiánya lesz. Ez azonban nem teljes, mert így a rossz semmi lenne, márpedig a rossz valami.³⁴

Az így bevezetett fogalom magyarázatot ad a rossz mibenlétére, mely *kvázi* léttel bír. Nem szabad azonban megfedkezünk arról, hogy a dialógus folyamán lényegében négy dimenzió mosódik össze: ontológiai, nyelvi, etikai, valamint fizikai, és az ezek keveredéséből adódó feszültség a további korok értelmezéseinek. Annak ellenére, hogy Anzelm ezt az új fogalmat nyelvi dimenziók segítségével hozza létre és magyarázza, mégis utat nyit egy ontológiai irányra, melyet neves gondolkodók, mint Descartes, Kant, von Balthasar próbáltak meg követni.

Talán ebben rejlik a középkori mester sikere, aki a századok homályából előlépve adni tud valamit a mai embernek. Kétségtelen, hogy ma szívesebben értenénk ezt a *kvázi-valamit* ontológiai síkon (még akkor is, ha Heidegger után megváltozott az ontológia), vagy talán mert úgy is értjük?!

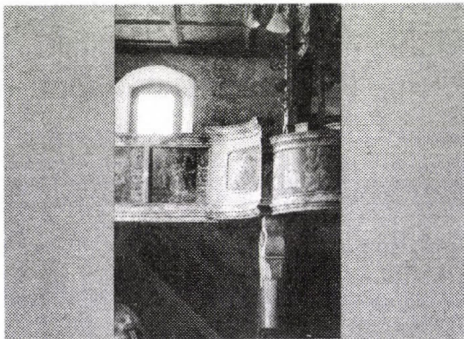
³³ S. ANSELMUS CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI, *Opera Omnia*, Vol. I. 274, 12-17. Ford. CANTERBURYI SZENT ANZELM, *A sátán bukásáról*, 424.

³⁴ Vö. L. GENTILE, *Il problema del male in Anselmo d'Aosta in Agostino non è (il) male*, ed. G. Fidelibus, Chieti 1998, 54.

Végkicsengés

Anzelm egy rég letűnt kor gyermekeként olyan szabadsággal és zsenialitással kezeli a rossz témáját, hogy akár a posztmodern kor virtuóza is lehetne. Annak ellenére, hogy nem ontológiai síkon tárgyalja a rosszat, mégis olyan dimenziókat nyit meg, amelyeket a mai olvasó szívesen barangol be vele. Talán mert mintha nem köteleződne el egyik vélemény mellett sem, talán mert nem kötelez választani, talán mert felületes olvasásra összekeverednek a dialógusban a különböző szintek (nyelvi, fizikai, etikai, ontológiai) és talán mert ezt szeretnénk végre hallani. Igen, azt szeretnénk, ha végre a rossz is *valami* lenne vagy legalább *kvázi-valami*.

Természetesen Anzelm sem oldotta meg a rossz problémáját, de sajátos értelmezésével megnyitja az utat egy olyan világ felé, ahol a szellem szabadon szárnyalhat, ahol mindenki kisebbség, ahol a nagy elbeszélések leomlanak és ahol a hétköznapi élethez az ember igazi emberi, halandó mivoltát. Igaz, mindezt majdnem ezer évet kellett várnia Anzelmnek.



Dr. Marton József
AZ ERDÉLYI EGYHÁZMEGYE
A KÖZÉPKORBAN

PRO-PRINT

Dr. Marton József:
Az Erdélyi Egyházmegye
a középkorban

Pro-Print Kiadó,
Csíkszereda 2013.